

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ВОЄННИЙ СТАН» ТА «СТАН ВІЙНИ» ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Тема дослідження – співвідношення понять «воєнний стан» та «стан війни» є однією з найважливіших у сучасній правовій та політичній дискусії, особливо в контексті триваючої збройної агресії проти України. Ці терміни, хоч і взаємопов'язані, мають чіткі відмінності у своєму правовому змісті, міжнародному та національному застосуванні, а також у практичних наслідках. Ця робота присвячена дослідженню співвідношення та правових наслідків понять «воєнний стан» і «стан війни» у сучасному міжнародному та національному законодавстві з особливим акцентом на досвід України в умовах повномасштабної збройної агресії. Також у роботі здійснюється аналіз міжнародно-правових норм, що регулюють початок та ведення війни, та обґрунтовується, чому формальні оголошення війни майже зникли з міжнародної практики після прийняття Статуту ООН.

Крім цього, досліджуються відмінності між фактичним існуванням збройного конфлікту (що зумовлює застосування Міжнародного гуманітарного права) та внутрішньодержавним правовим режимом воєнного стану, що вводиться для забезпечення обороноздатності та безпеки. Особлива увага приділяється аналізу законодавства України, виявленню потенційних правових колізій та прогалів у регулюванні цих понять. Робота також оцінює практичний досвід України у застосуванні воєнного стану під час агресії, пропонує рекомендації для вдосконалення правової бази з метою підвищення ефективності державного управління та мобілізації ресурсів в умовах тривалого конфлікту. У підсумку, хоча «стан війни» як фактичний збройний конфлікт і «воєнний стан» як внутрішній правовий режим є взаємопов'язаними, їхня детальна диференціація є життєво важливою для України. Це дозволяє не лише забезпечити правову визначеність у державі, але й ефективно вести боротьбу проти агресора на всіх фронтах – військовому, дипломатичному та юридичному.

Відсутність формального оголошення «стану війни» з боку України була свідомим рішенням, що ґрунтується на міжнародному праві. Оскільки Статут ООН забороняє агресію, Україна як жертва агресії не оголошувала війну рф, а захищає свою територіальну цілісність та суверенітет у рамках права на самооборону (стаття 51 Статуту ООН). Таке позиціонування підсилює міжнародну підтримку України та підтверджує, що саме рф є агресором у цій війні. Актуальність детального розмежування цих понять для України полягає в такому: 1) чітке розуміння дозволяє правильно позиціонувати Україну на міжнародній арені як жертву військової агресії, домагатися міжнародної правової відповідальності агресора та отримувати військову та фінансову допомогу; 2) точне визначення повноважень державних органів влади та обмежень прав громадян в умовах воєнного стану є критично важливим для уникнення зловживань та забезпечення законності з боку держави; 3) зрозумілість правових режимів дозволяє ефективніше переводити економіку та суспільство на військові рейки, мобілізувати необхідні ресурси для оборони; 4) роз'яснення цих понять допомагає громадянам краще усвідомити підстави та необхідність запроваджених обмежень, а також свої права та обов'язки в умовах війни; 5) досвід повномасштабної війни виявляє можливі прогалини або неточності в національному законодавстві України, що регулює ці питання.

При цьому подальше дослідження порушеного питання може надати рекомендації та пропозиції для їх усунення, підвищуючи ефективність правової системи в умовах тривалого збройного конфлікту.

Ключові слова: воєнний стан, стан війни, міжнародне публічне право, збройний конфлікт, війна, агресія, державні органи влади, законодавство України, оборона, мобілізація, правовий режим.

Цицюра Володимир,
полковник юстиції,
кандидат юридичних
наук, заслужений юрист
України,
заступник начальника
Управління розвитку
військової юстиції
та взаємодії
з правоохоронними
органами
Головного управління
військової юстиції
Міністерства оборони
України
<https://orcid.org/0009-0001-4201-7172>
vova0679@i.ua

1. Вступ

Порушена тема є надзвичайно актуальною, особливо для України, яка з 2014 року перебуває в стані збройного конфлікту із рф, а з 24 лютого 2022 року – у повномасштабній війні. Суперечності в чинному законодавстві України щодо визначення та співвідношення понять «воєнний стан» і «стан війни» стали підґрунтям для інформаційних маніпуляцій і кампаній з дискредитації діючої влади з боку рф. Агресор активно використовував прогалини та колізії українського законодавства, а також відсутність формального оголошення стану війни, щоб поставити під сумнів легітимність дій української влади, та активно поширює зазначену інформацію до цього часу на міжнародній арені.

З юридичної точки зору проблема полягає у тому, що чинне законодавство України не містить чіткого визначення ні поняття «стан війни» та його правових наслідків, а поняття «воєнний стан» міститься в декількох законодавчих актах, що мають різні визначення. При цьому саме поєднання неврегульованості поняття «стан війни» із його згадуванням у Конституції України та низці законів створює правову невизначеність.

Сучасне розуміння стану війни все більше відходить до формалізованої дипломатичної заяви, а не до ключового юридичного елементу визначення початку збройного конфлікту. На практиці міжнародні збройні конфлікти дедалі рідше супроводжуються офіційним оголошенням війни, натомість застосування сили відбувається без цього формального кроку. Оголошення стану війни на сьогодні розглядається насамперед як дипломатична заява, яка фіксує припинення мирного стану між державами та може мати наслідки передусім у сфері міжнародних відносин. Проте в умовах сучасної війни, коли агресор приховує участь у конфлікті, діючи через посередників, офіційне оголошення війни втрачає практичне значення.

Поряд з цим поняття «воєнний стан» формально на сьогодні визначено одночасно у двох нормативно-правових актах – Законі України «Про оборону України» та Законі України «Про правовий режим воєнного стану», що суперечить вимогам законодавчої техніки щодо єдності дефініцій. Недосконалість термінології та суперечності в нормативно-правових актах не лише створюють труднощі для правозастосування, але і стають інструментом зовнішньої інформаційно-психологічної війни.

Таким чином, чітке розмежування понять «воєнний стан» і «стан війни» є не лише теоретичною, а й практичною потребою. Це дозволить усунути правові прогалини, гармонізувати законодавство, сформувати єдиний підхід до реагування на загрози та забезпечення безпеки держави. Для України, яка захищається від повномасштабної агресії, розуміння та правильне застосування цих понять є критично важливим для перемоги та післявоєнного відновлення, тому комплексний аналіз правової природи згаданих понять, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства України з урахуванням сучасних викликів та загроз є вкрай актуальними і необхідними.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

У роботі використовуються сучасні праці з міжнародного публічного права та права війни, зокрема М. Шоу (2004), який детально висвітлює роль Статуту ООН у забороні агресії, поняття збройного конфлікту; О. Рафальський, О. Майборода (2023) у своїй монографії аналізують функціональні зміни у політичній системі України в умовах воєнного стану, інституційну спроможність парламенту, інститут президентства, зміни виконавчої та судової влади. Це дозволяє зрозуміти практичні наслідки воєнного стану для державного механізму; С. Задорожна (2019) у своїх роботах активно досліджує застосування міжнародного права в Україні, зокрема, у контексті окупації та агресії. Її роботи про статус конфлікту, відповідальність РФ, застосування міжнародного гуманітарного права є ключовими для розуміння теми дослідження. В. Топольницький та Б. Тична (2019) у своїх роботах аналізували та досліджували питання «стан війни», «воєнний час», «воєнний стан». Робота С. Церковника (2024) «Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні» аналізує конституційні засади та особливості дії права в умовах воєнного стану, законодавство та практику його застосування.

3. Мета статті – вивчити чинне законодавство України (Конституція України, закони України «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану» та інші) щодо визначення, порядку введення та правових наслідків «воєнного стану» та згадок про «стан війни», визначити можливі правові колізії, прогалини або неточності у національному законодавстві України, що стосуються співвідношення цих понять та сформулювати конкретні рекомендації щодо можливого вдосконалення національного законодавства України в частині визначення та застосування зазначених понять в умовах тривалої збройної агресії.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, які використовувалися комплексно, відповідно до логіки дослідження та поставленої мети. Основним є системно-структурний підхід, який дозволяє розглядати правові категорії «воєнний стан» і «стан війни» як взаємопов'язані елементи у контексті національного та міжнародного законодавства. Методика дослідження передбачає використання таких методів, як: формально-юридичний метод – для аналізу нормативно-правових актів, які закріплюють або використовують зазначені поняття; системний метод – для дослідження взаємозв'язку між зазначеними поняттями, їх ролі в межах особливого правового режиму; порівняльно-правовий метод – для аналізу положень законодавства України у різних редакціях, а також окремих положень міжнародного права; логіко-семантичний метод – для виявлення змісту та правової природи відповідних термінів; емпіричний метод – для дослідження правозастосовної практики та прикладів використання аналізованих понять у правових актах.

4. Виклад основного матеріалу

Правова природа стану війни в міжнародному праві. Оголошення війни передбачається Гаазькою конвенцією про відкриття військових дій (1907 року). Передумовою прийняття цього документа була війна між росією і Японією (1904 року), яка розпочалася без оголошення війни та викликала необхідність у прийнятті міжнародних документів щодо правил про початок війни (Гаазька конвенція, 1907).

Водночас прийняття Статуту ООН у 1945 році та встановлення режиму «*jus ad bellum*», що визнає агресивні війни незаконними, призвели до значного зменшення практики оголошення державами війни одна одній. М. Шоу та Д. Кроуфорд у своїх роботах, які висвітлюють роль Статуту ООН, звертають увагу на заборону застосування сили (ст. 2(4)) та право на самооборону (ст. 51) статуту ООН та їх важливість для розуміння сучасної доктрини збройних конфліктів (Шоу, 2004).

У 1949 році виникла нагальна потреба відмовитися від суб'єктивності та формалізму, пов'язаних із поняттям оголошеної війни. Розробники Женевських конвенцій відійшли від обумовлення застосовності Женевських конвенцій виключно правовою концепцією війни. Відтепер застосовність гуманітарного права була не тільки пов'язана з проголошеною волею держав, але також залежала від об'єктивних і фактичних критеріїв, що впливають із поняття збройного конфлікту.

Стаття 2 Женевської конвенції підкреслює перевагу фактичного існування збройного конфлікту над формальним статусом війни. Таким чином, визначення наявності збройного конфлікту мало ґрунтуватися виключно на переважаючих фактах, які демонструють фактичне існування ворожнечі між воюючими сторонами, навіть без оголошення війни. Застосовність Женевських конвенцій не залежить від офіційних заяв, щоб уникнути випадків, коли держави можуть відмовити в захисті Конвенцій (Женевські конвенції, 1949). Також потрібно

зазначити, що оголошення війни на сьогодні визнається в міжнародному праві міжнародним злочином (стаття 3) (резолюція ГА ООН, 1974).

Значення оголошення війни було визначено в 2005 році Еритрейсько-Ефіопською комісією з розгляду претензій, яка заявила, що оголошення війни слід розуміти як одностороннє офіційне оголошення, опубліковане конституційно компетентним органом держави, яке встановлює точний момент, коли починається війна з визначеним ворогом, що призведе до правових наслідків, таких як застосування закону нейтралітету та потенційний розрив дипломатичних відносин між воюючими сторонами.

У сучасному міжнародному публічному праві стан війни зазвичай визнається тоді, коли фактичні воєнні дії починаються, незалежно від того, чи було формальне оголошення. Міжнародне гуманітарне право (включаючи Женевські конвенції) застосовується автоматично, як тільки виникає збройний конфлікт, а не після формального оголошення війни. Це означає, що сторони конфлікту зобов'язані дотримуватися правил ведення війни незалежно від того, чи оголошений стан війни офіційно.

Важливо розрізняти «воєнний стан» (правовий режим, що вводиться всередині країни для мобілізації ресурсів та обмеження прав громадян у зв'язку із загрозою або початком агресії) та «стан війни» (формальне оголошення війни іншій державі). В Україні, наприклад, введення воєнного стану затверджується Верховною Радою на підставі указу Президента. Оголошення стану війни є також компетенцією Верховної Ради за поданням Президента у разі воєнного нападу або загрози такого нападу.

Основними причинами відмови від формальних оголошень стану війни на сьогодні є: 1) прагнення уникнути міжнародних наслідків, оскільки офіційне оголошення війни може мати значні міжнародно-правові та політичні наслідки; 2) у сучасних умовах гібридних війн та неоголошених агресій держави можуть уникати формальних декларацій для збереження оперативної гнучкості та невизначеності; 3) багато держав обґрунтовують свої військові дії правом на самооборону згідно зі Статутом ООН, що не вимагає попереднього оголошення війни.

Отже, оголошення стану війни у сучасних умовах є швидше формальним актом, який став майже застарілим у практиці міжнародних відносин через заборону агресії згідно зі Статутом ООН. Однак поняття «стан війни» продовжує існувати, і збройні конфлікти регулюються нормами міжнародного гуманітарного права, незалежно від офіційного оголошення.

Регулювання стану війни в національному законодавстві. На сьогодні в чинному законодавстві відсутнє визначення стану війни, умов та підстав для його оголошення, а також відсутня регламентація правових наслідків оголошення стану війни.

В. Топольницький та Б. Тична у своїй статті зазначили, що стан війни – це період, який триває до двох діб, який необхідний для запровадження заходів

правового режиму воєнного стану в державі та спрямований на забезпечення оборони України від вчинення акту збройної агресії чи реальної загрози суверенітету і територіальній цілісності України (Топольницький, Тична, 2019).

Схоже твердження трапляється також у статтях С. Кириченка, М. Лобко та В. Семененко, які зазначають, що оголошення війни полягає в офіційному та здійсненому в установленому порядку повідомленні однією державою іншій про припинення між ними стану миру та перехід до стану війни (Кириченко, 2019).

Посилання на поняття «стан війни» міститься в низці нормативно-правових актів, зокрема:

1) у Конституції України (пункт 9 статті 85 до повноважень Верховної Ради відносить оголошення за поданням Президента стану війни і укладення миру; пункт 19 статті 106 Президент вносить до Верховної Ради подання про оголошення стану війни) (Закон № 254к/96-ВР, 1996);

2) у Законі України «Про оборону України» (частина 3 статті 4: з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій настає воєнний час, який закінчується у день і час припинення стану війни) (Закон № 1932-XII, 1991);

3) у Законі України «Про лобіювання» (пункт 3 частини 1 статті 8: не може бути предметом лобіювання нормативно-правовий акт щодо оголошення за поданням Президента стану війни і укладення миру) (Закон № 3606-IX, 2024);

4) у Законі України «Про правотворчу діяльність» (пункт 2 частини 2 статті 1: дія цього Закону не поширюється на суспільні відносини, що виникають у процесі оголошення за поданням Президента стану війни і укладення миру) (Закон № 3354-IX, 2023).

Оголошення стану війни в умовах збройної агресії рф. С. Нечитайло та О. Письменна зазначають, що законопроект № 7114 «Про оголошення стану війни» було внесено до Верховної Ради України Президентом України 24.02.2022, проте тексту законопроекту в доступі наразі немає (Нечитайло, 2024).

Оголошення війни свідчить про початок юридичного стану війни і настання для всіх воюючих сторін певних міжнародно-правових наслідків, зокрема: припинення між воюючими державами дипломатичних і консульських відносин; припинення дії договорів політичного характеру; застосування на території воюючих держав норм міжнародного гуманітарного права; майно, що є власністю ворожої держави (крім майна дипломатичних представництв і консульських установ) (Войціховський, 2020); С. Кириченко, М. Лобко, В. Семененко звернули увагу, що до громадян ворожих держав має застосовуватися спеціальний режим, як це визначено Женевськими конвенціями (Кириченко, 2019).

Під час повномасштабного вторгнення рф на територію України 24.02.2022 Україна опублікувала офіційну заяву стосовно розриву дипломатичних відносин з рф. При цьому Україна на сьогодні не розірвала консульські відносини з рф.

Щодо припинення дії договорів, у тому числі політичного характеру, В. Тенешев звертає увагу на той факт, що збройна агресія з боку рф не призвела до автоматичного припинення договорів між країнами (Тенешев, 2020).

Наприклад, Кабінет Міністрів України тільки в 2024 році схвалив розпорядження «Про подання до Верховної Ради України проєкту Закону України «Про припинення дії, вихід та денонсацію міжнародних договорів України, укладених Урядом України з урядами рф, республіки Білорусь та в рамках Співдружності Незалежних Держав», що передбачає припинення дії, вихід і денонсацію низки міжнародних договорів України у різних сферах.

Особливості застосування міжнародного права в Україні в умовах агресії (окупації), в тому числі збройного конфлікту проти рф, було предметом дисертаційного дослідження С. Задорожної (Задорожна, 2019).

У сучасних умовах оголошення стану війни поступово втрачає свою практичну доцільність як окремий юридичний акт, оскільки ключові елементи реагування держави на збройну агресію вже реалізуються через інші інституційні механізми. Зокрема, запровадження воєнного стану, проведення загальної або часткової мобілізації та застосування Збройних сил України забезпечують повноцінну правову основу для організації національного спротиву та оборони держави в умовах збройної агресії рф.

Регулювання воєнного стану в національному законодавстві. Особливість воєнного стану у системі адміністративно-правових режимів полягає в його надзвичайному характері, спрямованому на підтримання публічного порядку, збереження цілісності державного управління та організацію оборони. На відміну від інших режимів, що діють в умовах мирного часу, тобто постійно діючі режими (наприклад, прикордонний чи митний режим), режим воєнного стану охоплює широкую сферу суспільних відносин і потребує комплексного правового механізму. Він забезпечується як нормативно-правовими актами, так і спеціальними адміністративними процедурами, які включають надання виключних повноважень органам державної влади та військовому командуванню.

Поняття «воєнний стан» наведене у двох законах – у Законі України «Про оборону України» (ст. 1) (Закон № 1932-XII, 1991) і в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 1) (Закон №389-VIII, 2015). Аналіз визначень, наведених у вказаних законодавчих актах, свідчить, що визначення, наведене у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», є дещо ширшим, оскільки охоплює більше суб'єктів, які наділяються відповідними повноваженнями (військові адміністрації), та передбачає ширший перелік випадків, для яких надаються такі повноваження (для відсічі збройної агресії, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності).

У чинному Законі України «Про правовий режим воєнного стану» (Закон № 389-VIII, 2015) окремої статті стосовно мети запровадження воєнного стану,

а також умовам чи підставам введення правового режиму воєнного стану немає, порівняно із Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» (стаття 4) та Законом України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» (стаття 5), де мета запровадження, а також перелік умов та підстав наводяться.

Аналіз частини першої статті 4 Закону України «Про оборону України» дозволяє дійти висновку, що у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на неї Президент уповноважений приймати одразу декілька рішень: про загальну або часткову мобілізацію, про введення воєнного стану, про застосування Збройних сил, а також вносити подання до Верховної Ради про оголошення стану війни (Закон № 1932-XII, 1991). Зазначене положення сформульоване в імперативній формі, що свідчить про відсутність альтернативності у виборі окремих заходів на свій розсуд. Таким чином, законодавець передбачив обов'язковість одночасного ухвалення всіх вищезазначених рішень як взаємопов'язаних елементів загальнодержавного механізму реагування на збройну агресію чи її загрозу. У зв'язку з імперативним характером такої норми виникає дискусійне питання щодо доцільності нормативного відокремлення таких понять, як мобілізація та воєнний стан, у контексті хронологічної структури особливого періоду, оскільки вони реалізуються одночасно в рамках єдиного алгоритму державної відповіді на воєнну загрозу. Зазначене вище твердження також стосується не лише рішень щодо мобілізації та введення воєнного стану, а й також внесення подання про оголошення стану війни, що також фактично означає, що оголошення стану війни не може виступати самостійною або факультативною дією, а є складником комплексного правового механізму реагування держави на збройну агресію чи загрозу нападу. Таку думку також висловлює А. Остапенко (Остапенко, 2022).

Попри імперативну редакцію частини першої статті 4 Закону України «Про оборону України», на практиці спостерігається певна відмінність у прийнятті цих рішень. Зокрема, Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачає, що рішення про мобілізацію може бути прийняте самостійно, без обов'язкового супроводу іншими заходами, що притаманні воєнному стану. З огляду на вимоги цього Закону передбачена можливість оголошення мобілізації без обов'язкового введення правового режиму воєнного стану, що дозволяє державі завчасно реагувати на загрози, формувати резерви, проводити доукомплектування військових частин, активізувати територіальну оборону та інші елементи захисту державного суверенітету без обмеження прав і свобод громадян, яке притаманне режиму воєнного стану.

О. Рафальський, О. Майборода у своїй монографії аналізують функціональні зміни у політичній системі України в умовах воєнного стану, а також інституційну спроможність Верховної Ради, інститут президентства, зміни виконавчої та судової влади, що дозволяє зрозуміти практичні наслідки воєнного стану для державного механізму нашої держави (Рафальський, 2023). С. Церковник у своїй статті, проводячи аналіз конституційних засад та особливостей дії права

в умовах правового режиму воєнного стану, розглядає проблемні питання щодо особливостей застосування чинного законодавства України (Церковник, 2024).

Пропозиції щодо нормативно-правового регулювання понять «воєнний стан» і «стан війни». У сучасних умовах тривалої війни особливого значення набуває чіткість та послідовність нормативно-правового регулювання у сфері надзвичайних правових режимів. Зокрема, вітчизняне законодавство містить розбіжності у термінології, відсутність належної конкретизації умов запровадження окремих режимів, а також неоднозначність у застосуванні визначень «воєнний стан» та «стан війни». Така ситуація ускладнює формування єдиної правозастосовної практики та створює передумови для правової невизначеності у сфері національної безпеки й оборони.

З огляду на це виникає об'єктивна необхідність внесення змін до чинного законодавства України на всіх рівнях – від Конституції України до підзаконних нормативно-правових актів. Такі зміни мають бути спрямовані на узгодження дефініцій, встановлення мети, умов та підстав для введення воєнного стану, а також уніфікацію юридичних конструкцій, які застосовуються для регулювання правовідносин в умовах збройної агресії. Забезпечення єдиного підходу до ключових понять дозволить підвищити рівень правової визначеності та ефективність реагування держави на загрози воєнного характеру.

На сьогодні питання щодо внесення змін до Конституції України не розглядається, оскільки відповідно до частини другої статті 157 Основного Закону України внесення змін до Конституції забороняється у період дії правового режиму воєнного або надзвичайного стану. Таким чином, будь-які ініціативи щодо перегляду положень Конституції можуть бути реалізовані лише після завершення воєнного стану та повернення держави до режиму мирного функціонування.

З урахуванням наведених міркувань слід звернути окрему увагу на необхідність внесення змін до низки нормативно-правових актів, зокрема Кримінального кодексу України. У чинній редакції Кодексу паралельно використовуються різні мовні конструкції, зокрема: «в умовах воєнного стану» та «під час дії воєнного стану». У зв'язку з цим доцільним є приведення положень Кримінального кодексу України у відповідність до єдиної термінологічної конструкції та замінити словосполучення «в умовах воєнного стану» на словосполучення «під час дії правового режиму воєнного стану». Аналогічно до Кримінального кодексу України такі зміни необхідно внести в усі інші нормативно-правові акти, в яких використовується словосполучення «в умовах воєнного стану».

Підтримуємо також думку науковців щодо необхідності внесення змін у Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та доповнення його новою статтею, яка би визначала мету, підстави та умови введення правового режиму воєнного стану (аналогічно тому, як це визначено законами України «Про правовий режим надзвичайного стану» та «Про зону надзвичайної екологічної ситуації») (Волошин, 2024).

У правовій системі України наявність різних визначень одного й того самого поняття в різних нормативно-правових актах є прикладом порушення принципу юридичної визначеності, що є складником елементу верховенства права. Така ситуація спостерігається у випадку з визначенням поняття «воєнний стан», яке одночасно наводиться у Законі України «Про оборону України» та Законі України «Про правовий режим воєнного стану». Згідно з вимогами законодавчої техніки та загальновизнаними підходами до побудови нормативно-правових актів, юридичні дефініції повинні міститися в актах, які мають найбільш тісний зв'язок з предметом правового регулювання, тобто у спеціальних законах. У нашому випадку Закон України «Про правовий режим воєнного стану» є спеціальним актом, присвяченим виключно питанням запровадження, дії та припинення правового режиму воєнного стану, а тому саме в ньому має бути закріплене офіційне визначення цього поняття. Натомість дублювання дефініції в Законі України «Про оборону України» втрачає потребу. З метою уникнення таких правових колізій та підвищення якості національного законодавства доцільно виключити відповідне визначення із Закону України «Про оборону України», включивши до нього відсылку на статтю 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Стан війни на сьогодні не є обов'язковою передумовою для настання правових наслідків, пов'язаних із веденням збройного конфлікту. Його оголошення має насамперед дипломатичний характер і виступає формальною процедурою, що підтверджує припинення стану миру між державами. Водночас відповідно до положень Женевських конвенцій 1949 року міжнародне гуманітарне право починає діяти з моменту фактичного виникнення збройного конфлікту – незалежно від того, чи було його сторонами визнано, чи оголошено стан війни. Більше того, в умовах сучасних гібридних війн, де агресія може набувати нетрадиційних форм, формальне оголошення стану війни втрачає своє прикладне значення. Зокрема, в Україні стан війни не був оголошений ані у 2014 році під час анексії АР Крим, ані у 2022 році внаслідок повномасштабного вторгнення, однак введення воєнного стану і міжнародне визнання ситуації як збройного конфлікту мають повний обсяг юридичних наслідків. У науковій і практичній площині лишається дискусійним питання доцільності використання поняття «стан війни» у правовому полі. Його наявність у законодавстві України, особливо без нормативного визначення і без чіткого юридичного механізму реалізації, створює лише додаткову термінологічну плутанину, тому доцільно переглянути роль поняття «стан війни» у внутрішньому правопорядку та зосередитися на тих категоріях, які мають безпосередню правозастосовну ефективність.

5. Висновки

Воєнний стан посідає особливе місце у системі адміністративно-правових режимів, оскільки є ключовим інструментом держави для забезпечення національної безпеки та відсічі збройної агресії та покликаний забезпечити

ефективне державне управління в надзвичайних умовах, коли традиційні правові інструменти виявляються недостатніми. Він виступає як особливий правовий режим, що запроваджується у відповідь на загрозу територіальній цілісності держави, має конкретну процедуру введення та наслідки для правового порядку.

З огляду на сучасні виклики правовий режим воєнного стану в Україні характеризується достатньою нормативною урегульованістю. Він охоплює комплекс положень щодо запровадження, органів управління, повноважень військового командування, механізмів обмеження прав і свобод тощо. Водночас порівняно з іншими особливими правовими режимами, такими як надзвичайний стан або режим зони надзвичайної екологічної ситуації, воєнний стан потребує чіткого законодавчого визначення мети, підстав та умов його уведення, а також продовження.

Стан війни за своєю суттю є категорією переважно міжнародно-правового характеру, яка у сучасній українській практиці не застосовується як юридичний механізм реагування. Оголошення стану війни не є обов'язковим для застосування міжнародного гуманітарного права чи реалізації національних оборонних механізмів. Таким чином, питання доцільності правового регулювання оголошення стану війни на сучасному етапі залишається дискусійним. Зважаючи на те, що фактичний збройний конфлікт уже має місце, а правовий режим воєнного стану забезпечує необхідні механізми державної оборони та управління, формалізація стану війни не є критично необхідною умовою для реалізації відповідних функцій держави. Водночас в умовах відсутності чіткого нормативного визначення та правових наслідків оголошення стану війни ця категорія дедалі частіше набуває рис політичної та декларативної заяви, яка реалізується через публічні звернення вищих посадових осіб або представницьких органів державної влади. Така трансформація свідчить про поступове зміщення акценту з формалізованої юридичної процедури на публічно-правову практику вираження офіційної позиції держави в умовах міжнародного збройного конфлікту. Крім того, в умовах сучасної збройної агресії проти України оголошення стану війни не породжує додаткових правових інструментів для внутрішнього правопорядку. Обмеження конституційних прав і свобод громадян допускається виключно в умовах воєнного чи надзвичайного стану відповідно до статті 64 Конституції України, тоді як формальне оголошення стану війни не є підставою для запровадження таких обмежень.

Отже, в умовах сучасної збройної агресії з боку РФ проти України державна практика та правове регулювання в Україні свідчать про відхід від формалізованої процедури оголошення стану війни на користь механізму правового реагування, основою якого є саме воєнний стан, у тому числі мобілізація та міжнародно визнана кваліфікація ситуації як збройного конфлікту.

Взаємозв'язок понять «воєнний стан» і «стан війни» ґрунтується на їх приналежності до категорій, що регулюють функціонування держави в умовах збройної агресії або воєнного конфлікту. Крім цього, зазначені поняття пов'язані між собою як у змістовому, так і в часовому вимірі, проте лише воєнний стан є юридично оформленим режимом з чітко визначеним змістом, тоді як «стан війни» потребує або нормативної конкретизації, або перегляду доцільності його застосування в національному законодавстві.

Об'єднуючим чинником для понять «воєнний стан» і «стан війни» є збройний конфлікт (війна) як комплексне політичне, соціальне і правове явище, що створює загрозу для суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави. Ці поняття фіксують різні аспекти реагування держави на збройну агресію: «стан війни» – як міжнародно-правовий акт припинення миру між державами; «воєнний стан» – як внутрішній правовий режим, що регулює функціонування державних інституцій у воєнних умовах. В основі кожного з цих понять лежить потреба в захисті держави від збройного нападу та відновленні ефективного контролю над своєю територією.

На основі проведеного аналізу сформульовано низку конкретних пропозицій щодо внесення змін до низки нормативно-правових актів. Ці зміни спрямовані на уніфікацію правових дефініцій, підвищення правової визначеності та ефективність правозастосування в умовах збройного конфлікту. Важливим аспектом є також те, що в українському законодавстві відсутня стаття, яка б визначала мету, умови або підстави для введення правового режиму воєнного стану, як це передбачено в законах про надзвичайний стан або зону надзвичайної екологічної ситуації. Тому рекомендовано внести відповідні зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» шляхом доповнення його окремими статтями (статтею).

Список використаних джерел:

1. III Гаазька конвенція «Про відкриття воєнних дій» від 18 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b85#Text (дата звернення: 27.06.2025).
2. Shaw M. International Law. Fifth Edition. Cambridge : Cambridge University Press. 2004. 1720 p.
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 27.06.2025).
4. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 3314 (XXIX) (Визначення агресії) від 14 грудня 1974 р. URL: [https://docs.un.org/en/A/RES/3314%20\(XXIX\)](https://docs.un.org/en/A/RES/3314%20(XXIX)) (дата звернення: 27.06.2025).
5. Commentary of 2016 on the First Geneva Convention: Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Geneva, 12 August 1949 / International Committee of the Red Cross. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949/commentary-2016> (дата звернення: 27.06.2025).
6. Топольницький В.В., Тична Б.М. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». *Правова позиція*. № 4(25). 2019. 236 с. С. 91–99.
7. Кириченко С.О., Лобко М.М., Семененко В.М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. *Наука і оборона*. 2019. № 2. С. 9–16.

8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.06.2025).
9. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 27.06.2025).
10. Про лобіювання : Закон України від 23.02.2024. № 3606-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text> (дата звернення: 27.06.2025).
11. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text> (дата звернення: 27.06.2025).
12. Нечитайло С. В., Письменна О. П. Воєнний стан проти стану війни: характеристика та відмінності понять. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 43–46.
13. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. МВС України, Харків. національний університет внутрішніх справ. Харків. 2020. 544 с.
14. Україна розриває дипломатичні відносини з рф: текст заяви. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325374/> (дата звернення: 27.06.2025).
15. Тенешев В.Ф. Вплив збройних конфліктів на дію міжнародних договорів. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 396–400.
16. МЗС України ініціювало чергове розірвання низки міжнародних договорів з Росією, Білоруссю та СНД. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/news/mzs-iniciyuvalo-chergove-rozirvannya-nizki-mizhnarodnih-dogovoriv-z-rosiyeu-bilorussyu-ta-snd> (дата звернення: 27.06.2025).
17. Задорожна С. М. Теорія та практика функціонування загальних принципів сучасного міжнародного права : дис. ... док. юр. наук. Спеціальність : 12.00.11. Київ. 2019. 474 с.
18. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Дата оновлення: 09.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 27.06.2025).
19. Остапенко А. І. Деякі питання правового регулювання оголошення стану війни. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса : Гельветика. 2022. С. 370–373.
20. Рафальський О. О., Майборода О. М. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2023. 672 с.
21. Церковник С. І. Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 10. С. 100–104. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303011/295030> (дата звернення: 27.06.2025).
22. Волошин Р. В., Прохоренко М. М. Підстави та порядок введення правового режиму воєнного стану. Електронне наукове видання *«Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 6. С. 308–313.

References:

1. III Haazka konventsiiia «Pro vidkryttia voiennykh dii» vid 18 zhovtnia 1907 roku. [The Third Hague Convention “On the Opening of Hostilities” of 18.10.1907]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b85#Text [in Ukrainian].
2. Shaw, M. (2004). *International Law*. Fifth Edition. Cambridge: Cambridge University Press. 1720 p. [in English].
3. Zhenevska konventsiiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny vid 12 serpnia 1949 roku [Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12.08.1949.]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text [in Ukrainian].

4. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei Orhanizatsii Obiednanykh Natsii 3314 (XXIX) (Vyznachennia ahresii) vid 14 hrudnia 1974 r. [United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX) (Definition of Aggression) of 14 December 1974]. Retrieved from: [https://docs.un.org/en/A/RES/3314%20\(XXIX\)](https://docs.un.org/en/A/RES/3314%20(XXIX)) [in Ukrainian].

5. Commentary of 2016 on the First Geneva Convention: Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Geneva, 12 August 1949 / International Committee of the Red Cross. Cambridge: Cambridge University Press Retrieved from: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949/commentary-2016> [in English].

6. Topolnitskyi, V. V., Tychna, B. M. (2019) Problemy pravovoho rehuliuвання poniat «voiennyi stan», «stan viiny» ta «voiennyi chas». [Problems of legal regulation of the concepts of “martial law”, “state of war” and “wartime”]. *Pravova pozytsiia*. № 4(25). 236 s. S. 91–99 [in Ukrainian].

7. Kyrychenko, S.O., Lobko, M.M., Semenenko, V.M. (2019). Shchodo pytannia pravovoho rezhymu voiennoho stanu i stanu viiny [Regarding the issue of the legal regime of martial law and the state of war]. *Nauka i oborona*. № 2. S. 9–16 [in Ukrainian].

8. Verkhovna Rada Ukrainy (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No 254к/96]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada Ukrainy (1991). Pro oboronu Ukrainy [About the defense of Ukraine: Law of Ukraine dated 06.11.1991 No 1932-XII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada Ukrainy (2024). Pro lobiiuvannia [About lobbying: Law of Ukraine dated 23.02.2024 No 3606-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text> [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada Ukrainy (2023). Pro pravotvorchu diialnist [About lawmaking activities: Law of Ukraine dated 24.08.2023 No 3354-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text> [in Ukrainian].

12. Nechytailo, S.V., Pysmenna, O.P. (2024). Voiennyi stan proty stanu viiny: kharakterystyka ta vidminnosti poniat [Martial law versus state of war: characteristics and differences of concepts]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 5. S. 43–46 [in Ukrainian].

13. Voitsikhovskiy, A.V. (2020). Mizhnarodne pravo: pidruchnyk. MVS Ukrainy [International law: textbook. Ministry of Internal Affairs of Ukraine] Kharkiv. natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv. 544 s. [in Ukrainian].

14. Ukraina rozryvaie dyplomatychni vidnosyny z rf: tekst zaiavy [Ukraine breaks diplomatic relations with russia]. *Ukrainska pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325374/> [in Ukrainian].

15. Tienieshev, V. F. (2020). Vplyv zbroinykh konfliktiv na diu mizhnarodnykh dohovoriv [The impact of armed conflicts on the operation of international treaties]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 1. S. 396–400 [in Ukrainian].

16. MZS Ukrainy initsiiuvalo chervove rozirvannia nyzky mizhnarodnykh dohovoriv z rosiieiu, Bilorussiu ta SND [The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine has initiated another termination of a number of international agreements with russia, Belarus, and the CIS]. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. Retrieved from: <https://mfa.gov.ua/news/mzs-iniciyuvalo-chergove-rozirvannya-nizki-mizhnarodnih-dogovoriv-z-rosiyeyu-bilorussyu-ta-snd> [in Ukrainian].

17. Zadorozhna, S. M. (2019). Teoriia ta praktyka funktsionuvannia zahalnykh pryntsypiv suchasnoho mizhnarodnoho prava [Theory and practice of the functioning of general principles of modern international law] : dok. yur. nauk. Spetsialnist: 12.00.11. Kyiv. 474 s. [in Ukrainian].

18. Verkhovna Rada Ukrainy (2015). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [About the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated 12.05.2015 No. 389-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

19. Ostapenko, A. I. (2022). Deiaci pytannia pravovoho rehuliuвання oholoshennia stanu viiny. Yevropeyskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia [Some issues of legal regulation of the declaration of a state of war. Ukraine's European choice, the development of science and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 21st century] : Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Odesa, 17 chervnia 2022 r.). Odesa : Helvetyka. S. 370–373 [in Ukrainian].

20. Rafalskyi, O. O., Maiboroda, O. M. (2023). Adaptivni zminy politychnoho polia Ukrainy v umovakh viiny: monohrafiia [Adaptive changes in the political field of Ukraine in times of war : monograph]. Kyiv : IPIEnD im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 672 s. [in Ukrainian].

21. Tserkovnyk, S.I. (2024). Teoretyko-pravovy analiz dii prava pid chas voiennoho stanu v Ukraini [Theoretical and legal analysis of the operation of law during martial law in Ukraine]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 10. S. 100–104. Retrieved from: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303011/295030> [in Ukrainian].

22. Voloshyn, R.V., Prokhorenko, M.M. (2024). Pidstavy ta poriadok vvedennia pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Grounds and procedure for introducing the legal regime of martial law]. *Elektronne naukovye vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. № 6. S. 308–313 [in Ukrainian].

CORRELATION OF THE CONCEPTS OF ‘MARTIAL LAW’ AND ‘STATE OF WAR’ UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

Volodymyr Tsytysura,

*Colonel of Justice, Candidate of Legal Sciences, Honoured Lawyer of Ukraine,
Deputy Head of the Department for the Development of Military Justice and Interaction
with Law Enforcement Agencies of the Main Directorate of Military Justice of the Ministry
of Defence of Ukraine
<https://orcid.org/0009-0001-4201-7172>
vova0679@i.ua*

The topic of studying the correlation between the concepts of ‘martial law’ and ‘state of war’ is one of the most important in the current legal and political debate, especially in the context of the ongoing armed aggression against Ukraine. These terms, although interrelated, have clear differences in their legal content, international and national application, and practical implications. This work is devoted to the study of the correlation and legal consequences of the concepts of ‘martial law’ and ‘state of war’ in modern international and national legislation, with a special focus on Ukraine’s experience in the context of full-scale armed aggression. The paper also analyses the international legal norms governing the outbreak and conduct of war and explains why formal declarations of war have almost disappeared from international practice after the adoption of the UN Charter.

In addition, the article examines the differences between the actual existence of an armed conflict (which triggers the application of International Humanitarian Law) and the domestic legal regime of martial law, which is introduced to ensure defence and security. Particular attention is paid to the analysis of Ukrainian legislation, identification of potential legal conflicts and gaps in the regulation of these concepts. The paper also assesses the practical experience of Ukraine in applying martial law during aggression, offering recommendations for improving the legal framework to increase the efficiency of public administration and resource mobilisation in

the context of a protracted armed conflict. As a result, although the 'state of war' as an actual armed conflict and the 'martial law' as a domestic legal regime are interrelated, their detailed differentiation is vital for Ukraine. This allows not only to ensure legal certainty in the country, but also to effectively fight the aggressor on all fronts – military, diplomatic and legal.

The absence of a formal declaration of a 'state of war' by Ukraine was a conscious decision based on international law. Since the UN Charter prohibits aggression, Ukraine, as a victim of aggression, did not declare war on Russia, but rather defends its territorial integrity and sovereignty within the framework of the right to self-defence (Article 51 of the UN Charter). This positioning strengthens international support for Ukraine and confirms that it is Russia is the aggressor in this war.

The relevance of a detailed delineation of these concepts for Ukraine is as follows: 1) a clear understanding allows Ukraine to correctly position itself in the international arena as a victim of military aggression, to seek international legal liability of the aggressor and to receive military and financial assistance; 2) the precise definition of the powers of state authorities and restrictions on the rights of citizens under martial law is critical to avoid abuse and ensure the rule of law by the state; 3) clarity of legal regimes allows for more efficient transition of the economy and society to martial law and mobilisation of necessary resources for defence; 4) clarification of these concepts helps citizens to better understand the grounds and necessity of the restrictions imposed, as well as their rights and obligations in times of war; 5) the experience of a full-scale war reveals possible gaps or inaccuracies in the national legislation of Ukraine regulating these issues.

At the same time, further research into this issue may provide recommendations and suggestions for their elimination, increasing the effectiveness of the legal system in the context of a protracted armed conflict.

Key words: martial law, state of war, public international law, armed conflict, war, aggression, state authorities, Ukrainian legislation, defence, mobilisation, legal regime.